

הציונות וזיכרון ביכורים

חגה של חיפה העברית בימי המנדט

תלמידות ביה"ס החקלאי בנהלל מביאות ביכורים לחיפה, 1932 (אצ"מ)

לאמץ הילולה שתרום את שמה של עירם. חיפה הייתה מרכזם של היישובים החקלאיים באזור (עמק יזרעאל ועמק הירדן), ולכן הם בחרו בחג הביכורים כדי לתת ביטוי לחיבור בין החקלאות העברית המתחדשת לבין חיפה העיר העברית המתפתחת. החגיגות שקוימו במשך מספר שנים יצרו בעיר מסורת מיוחדת במינה.

החגיגות הראשונות

חגיגת השבועות המחודשת הראשונה בארץ, התקיימה ביפו ב־1912, והחג נקרא אז "חג הפרחים". לא היה זה חג במתכונתו

נהג הבאת הביכורים חזר לארץ עם חידוש היישוב היהודי החקלאי בארץ ישראל בראשית המאה ה־20. התנועה הציונית, שהדגישה את חזרת העם היהודי לארצו ואת חשיבות עבודת האדמה, ראתה חשיבות רבה בהשתייכות לעבר ולחגים הקדומים. היא שמה לה למטרה לצקת תוכן חדש בשורה של חגים יהודיים עתיקים, ביניהם חג השבועות, ובכך לתת ביטוי לזיקה בין מסורת להתחדשות.

לאור הצלחת חגיגות "העדלאידע" שהתקיימו בתל אביב והוציאו את שמה של העיר למרחקים, ביקשו גם פרנסיה של העיר חיפה

נציגי עמק זרעאל בחג הביכורים בחיפה, 1932 (אצ"מ)

העמק והגליל ויש אף שפסחו על חיפה כעיר שאין להתעכב בה. בקרב תושבי העמק היו התלבטויות רבות האם להגיע לחגיגות בחיפה או לקיימן במתכונת מצומצמת יותר בעמק עצמו. בישיבה שהתקיימה בעפולה השתתפו גם נציגים מחיפה שהצליחו לשכנע את תושבי העמק להגיע לעירם. הם הסבירו שכדאי לרכז את כל הכוחות לטקס אחד גדול ומרכזי שיפיגין את עוצמת ההתיישבות היהודית ואת היותה של חיפה מרכז ההתיישבות היהודית בצפונה של הארץ. כמו כן הם הבטיחו שהאירוע לא יהפוך למעין עדלאידע בסגנון תל אביבי.

המשורר הלאומי חיים נחמן ביאליק הציע שהמוטיב העיקרי של החגיגות יהיה הפסוק מתהילים קכ"ו "בשוב ה' את שיבת ציון", ואף הוסיף "אל יבנה הגליל" (דבר, 8.6.1932). נקבע סמל מיוחד לחגיגות ברמות יונה, שעוצב גם כסיכה שנועדה להיצמד

הנוכחית של הבאת פירות ביכורים, אלא חג של קישוט הבתים בפרחים וירק. את תל אביב, שהייתה אז בת שנתיים-שלוש, סבו והקיפו מספר פעמים. (עיתון החרות, 1912).

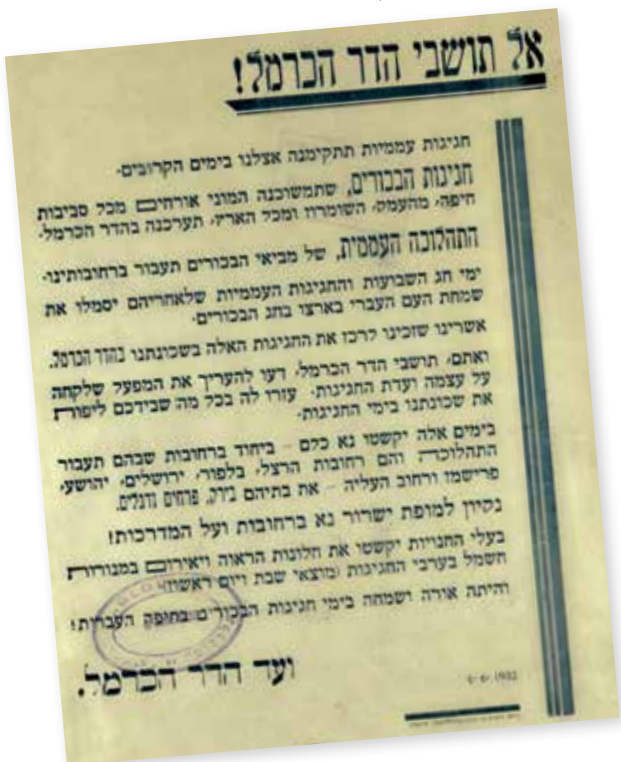
קיבוצי העמק נהגו לערוך טקס קטן ופנימי בכל קיבוץ בנפרד עד שבתחילת שנות ה-20 החלו להתרכז לחגיגה משותפת בעין חרוד (דאר היום, 24.6.1929). גם בתל אביב התקיימה באותה עת חגיגת ביכורים שהקיפה יישובים מכל האזור (דבר, 7.6.1929).

ב־3.6.1930 התקיימה חגיגת הביכורים הראשונה בחיפה. חצר הטכניון המתה מהמוני אדם שבאו לראות את ילדי בתי הספר בחיפה ואת ילדי קיבוץ יגור בהביאם מפרי האדמה ומתוצרת המפעלים "שמן" ו"הטחנות הגדולות". תזמורת אגודת "הפועל" הנעימה בנגינתה, ומקהלת ילדי בתי הספר הצטרפה בשירים בניצוחו של המורה לזמרה פרידמן לכוב. המורה עזרוני סיפר על ערך החג.

כעבור שנה התקיים טקס הבאת הביכורים ב־24.5.1931. הבאים התכנסו בחצר הטכניון. ילדי בתי הספר הגיעו אליה בתהלוכה שצעדה ברחובות הדר הכרמל. כל בית ספר צעד עם דגלו ובראש התהלוכה צעדה תזמורת החצוצרות של אגודת הפועל. מקהלת ילדים הנעימה בשירי החג וסלי הביכורים נמסרו לקרן קיימת לישראל. לפנות ערב נערכה באמפיתיאטרון הצגת מנחה לילדים.

אשכול ענבים ושתי יונים

בשנת 1932 החליטה ועדת החגיגות של ועד הדר הכרמל להרחיב את מתכונת החגיגות ולאחד בחגיגה עממית אחת גדולה את כל יישובי צפון הארץ. הם הנפיקו סדרה של כרזות, ושליחים יצאו מבעוד מועד ובאמתחתם מכתבי הזמנה ליישובים כולם. היישובים נקראו להציג את פרי עמלם באירוע משותף שתואר כחגיגה בסגנון ארצישראלי וכביטוי לחקלאות העברית המתחדשת. מטרה נוספת הציבו המארגנים והיא להביא תיירים אל העיר וליישובים סביבה. נטען שרבים מהתיירים היו מדירים את רגליהם מיישובי

כרזה משנת 1932 (הספרייה הלאומית)

את היונה - סמל חג הביכורים - דימה לתוכי, שלדעתו, ביטא את כוונת אנשי חיפה לחקות

את תל אביב (דאר היום, 17.6.1932).

במכתב שיצא מסניף חיפה של הקרן הקיימת לישראל מלין הכותב (ללא חתימה, אך ניתן לשער שהיה זה מנחם אוסישקין) על כמה ליקויים בארגון האירוע. אולם הוא מסייג את דבריו לאור העובדה שהיה זה הניסיון הראשון לקיים אירוע כגון זה. עיקר כעסו יצא על נשף הסיום שנערך במוצאי שבת ועמד להסתיים ללא שירת "התקווה", ורק לאחר שהתקשקש, נותרו קומץ אנשים לשיר את ההמנון. עוד הוסיף שהצבע האדום -

הפועלי - שלט בכל, בעוד שהצבעים כחול-לבן לא נראו כלל.

את מכתבו סיים בנעימה אופטימית ובדברי עידוד:

בכלל בסדרכם את חגיגת הביכורים בשנה הבאה, עליכם להתחשב הרבה יותר עם רגשות הקהל, שחלק גדול ממנו נמנה על החרדים, שכן צריך חג הביכורים להיות חג של האומה ולא חלקה [...] לבסוף עלי לציין כי יכולים אתם להיות שמחים בתוצאות הפעולה שהכנסתם לתוכה הרבה מסירות ומרץ. ותודה לכבית לכם על כך ותודה נאמנה כי תזכו לסדר את חג הביכורים גם בשנים הבאות ובהצלחה רבה.

(15/HH 00311/3, ארכיון עיריית חיפה, 20.7.1932)

חלפה כמעט שנה ואז החלו ההכנות לחגיגות של שנת 1933. לשכת הרבנות של הקהילה העברית בחיפה הזדרזה ושלחה מכתב לוועדת החגיגות ובו דרישות שנועדו בעיקר למנוע חילול שבת. ביניהן הייתה גם הדרישה לקבוע את שם החגיגות כ"זיכרון ביכורים" בטענה כי מאז שחרב בית המקדש לא מביאים אליו עוד מנחות (4.5.1933, ארכיון עיריית חיפה 15/HH 00302/24). בישיבת ועדת החגיגות התנהל דיון מקיף על מהות החגיגות והיקפן.

לדש הבגד. החגיגות נפתחו במוצאי שבת באמפיטיאטרון ברחוב החלוץ, בנאומו של ד"ר שמריהו לוי, מראשיה של התנועה הציונית ומיוזמי הקמת הטכניון בחיפה. התוכנית האומנותית, שהייתה עשירה ומגוונת, הוגשה על ידי שחקני תיאטרון ה'אהל' בראשותו של משה הלוי. בנות הסטודיו של 'האחיות אורנשטיין' הופיעו בריקודים, מקהלת מועצת פועלי חיפה בשיתוף מקהלת 'הזמיר' הנעימו בשירי עם והאתלטים של אגודות הספורט הפגינו את יכולותיהם. לאחר טקס הפתיחה התקיימו בחוצות העיר אירועים נוספים להנאת החוגגים. למחרת בשעות הבוקר התקיימה תפילת שחרית לילדים באולם 'מכבי' ובשעות אחר הצהריים התקיימה התהלוכה החגיגית של נושאי הביכורים. התהלוכה יצאה מגן בנימין דרך רחובות הדר הכרמל לרחבת הטכניון, שבה התקיים טקס העלאת הביכורים. נאום נשיא הקרן הקיימת, מנחם אוסישקין, פתח את הטקס, ששיאו היה בהבאת הביכורים, שנמסרו על כמה שהוכנה במיוחד לפי הנהוג שהיה נהוג בטקסי הבאת הביכורים בבית המקדש.

הקהילה העברית בחיפה הציגה את התפתחותה בתערוכת "חיפה עיר העתיד", שנערכה באולמות בית הספר הריאלי העברי. באולמות הטכניון התקיימה תערוכת אומני ארץ ישראל. בו בזמן התקיימו בכל רחבי העיר הרצאות על חיפה והישגי היישוב העברי בה, ונערכו טיולים בחיפה ובהר הכרמל. בשעות הערב התקיימו באולם מכבי שני נשפי סיום.

בין יונה לתוכי וחזרה למקדש

גם מקטרגים היו על החגיגה. בעיתון דאר היום התפרסם מאמר בשם: "אמר עזמות", כינוי הספרותי של ישעיהו קרניאל, שנהג לכתוב בעיתון פיליטון סאטירי ביקורתית. המאמר לגלג על אופן ארגון הפתיחה של הטקס, על החגיגות עצמן ובכלל על היוזמה לקיים את האירוע דווקא בחיפה.

כרזה משנת 1932 (הספרייה הלאומית)

גדול של מגן דוד מואר בפנסי חשמל הוצב ברחוב הראשי של שכונת הדר הכרמל.

בין החוגגים נראו גם הלורד אלפרד מונד מלצ'ט, ממנהיגי יהדות בריטניה ופעיל ציוני, ראש עיריית חיפה חסן שוכרי, נשיא הקרן הקיימת מנחם אוסישקין, ופנחס רוטנברג מייסד חברת החשמל. נכחו גם פקידי ממשל בכירים בריטים ויהודים וצמרת קציני המשטרה. בתוכנית נכללו שני נשפים זהים, עקב חוסר מקום להכיל את כל המשתתפים, וכן אירועים לילדים ולנוער. אוסישקין, שנשא את הנאום הראשי בעת הגשת המנחות לטובת הקרן הקיימת לישראל, הצביע על סמל החגיגות ואמר: "הריני מסיר את הכבלים מן היונה. ואני שולח אותה לחופשי כדי שתסמל כי הגיע הזמן להסיר את הכבלים גם מעם ישראל ולתת גם לו חירות ואני אומר לה: עופי לכל הארצות ובשרי לכל חלקי האומה הנפוצים בגולה, כי הגיע זמן שחרורם הגמור" (דבר היום, 22.5.1934). בין המון הצופים נראו גם משפחות ערביות רבות. הטקס צולם לסרט על ידי קרן היסוד והופץ בכל רחבי העולם היהודי.

סופה של חסורת

מועד החג בשנת 1935 חל ביום שישי. על כן דרשו אנשי ההתיישבות העובדת לקיים את החגיגות במוצאי שבת וביום ראשון שלאחריו, כדי לא להפסיד יום עבודה נוסף בעונת הקציר. לכך לא הסכימו החוגגים החרדים שדרשו לקיים את החגיגות רק ביום שני כדי למנוע חשש של חילול שבת. הקרן הקיימת לישראל שהיה לה חלק מרכזי בארגון החגיגות קיבלה את עמדת החרדים, אך בסופו של דבר החגיגות לא התקיימו כלל.

פרוץ מאורעות תרצ"ו מנע את קיום החגיגות בשנת 1936, ולנוכח התמשכותם של מעשי האיבה החליט ועד הדר הכרמל לצמצם את היקף החגיגות שתוכננו לשנת 1937. היו אלה חגיגות עממיות שאומנם השאירו את רישומן על המשתתפים, אך הן לא השתוו בהיקפן לחגיגות שקדמו להן. עקב הימשכותם של המאורעות גם בשנים 1938-1939 ופרוץ מלחמת העולם השנייה נמוג הניסיון של קיום חגיגות הביכורים בחיפה. חגיגה מרכזית כדוגמת אלו שהתקיימו בחיפה לא חודשה. אף שהייתה זו מסורת קצרת ימים העלו החגיגות את קרנה של חיפה בארץ ובגולה ונתרו כזיכרון וכעדות של חוויה מיוחדת במינה.

לאחר קום המדינה המשיכו חגיגות הבאת הביכורים על ידי ילדים מכל הארץ לבניין הקרן הקיימת לישראל בירושלים. ■

חג השבועות חל ביום רביעי (31.5.1933). הפתיחה החגיגית של האירוע התקיימה במוצאי החג. התוכנית האומנותית כללה מחזה בשלוש תמונות בשם "חג הטנא" שכלל שיחזור של טקס הבאת ביכורים על פי המקורות. התמונה הראשונה הציגה את מחנה העולים לרגל מתכנס ליד שערי ירושלים, השנייה תארה את נכבדי העיר יוצאים לקראת הבאים, והתמונה השלישית הציגה את הגעת העם החוגג להר הבית וקבלת הביכורים על ידי

הלוויים. השחקנים היו גם הפעם חברי תיאטרון האהל, והעיבוד הספרותי נעשה על ידי המשורר אברהם שלונסקי. למחרת בבוקר נערכו טקסי הבאת ביכורים של ילדי הגנים ובתי הספר. בצהריים נערכה תהלוכת הביכורים וכ-500 איש השתתפו בה. המצעד החל ברחוב גאולה והמשתתפים צעדו דרך רחובות הדר הכרמל. ברחוב הרצל נבנו שני גשרים תחתם עברו החוגגים. הגשר המזרחי הוצב בסביבות רחוב העלייה (היום רחוב ארלוזורוב) ועליו השלט "ברוכים הבאים" ואיור של אשכול ענבים ושתי יונים. על השער השני, באזור הטכניון, ניצבו שני אריות עם כנפיים. אחר הצהריים התחיל הטקס. אל מול מדרגות הטכניון נבנתה במה מקושטת ברמות בית המקדש ואליה הובאו הביכורים. הטקס היה מלווה בתוכנית אומנותית עשירה. חבר תיאטרון האהל זאב ברכן קרא מתוך הפואמה "מסדה" של יצחק למדן בליווי מקהלה מדברת. כל רחובות הדר הכרמל הוארו בשפע של אלומות אור. בשבת עבר המוקד לשכונת בת גלים שם התקיימו תחרויות שייט ונשף הסיום שהיה מלווה בזיקוקי דינור.

אולם היו גם אירועים שפגמו באווירה החגיגית. חברי תנועת בית"ר, שלטענתם נמנעו מהם להשתתף בצורה מאורגנת בחגיגות בגלל התנגדות מוסדות הקהילה העברית בחיפה, התעמתו עם קהל החוגגים.

במכתב לעיתון דבר סיכם אחד הקוראים את רשמיו מהחג: "זכות גדולה היא לחיפה שקבעה לחגה המרכזי את חג הביכורים [...] החג הזה מרומם ומטהר, מחנך את הנוער ומכניס תוכן ציבורי לאומי עשיר לתוך חיי חיפה היהודית" (דבר, 14.6.1933). המשורר נתן אלתרמן, הביע את דעתו במאמר רחב יריעה שבו הביא את רשמיו מיופיו של החג ויופייה של העיר, אך לא הסתיר שחסרה לו "השמחה" של הערלארדע (הארץ, 21.6.1933).

לקראת חג השבועות ב-1934 דווח כי: "חיפה הומה אדם. מהנהלת הרכבת מוסרים כי עד יום שבת בבוקר נמכרו כ-7 אלפים כרטיסי נסיעה מת"א לחיפה. מארגני החג מעריכים את מספר האורחים שהגיעו כבר לחיפה ב-15 אלף איש ומחכים כי מספרם יגיע עד 25 אלף" (דבר, 21.5.1934). ברחוב הרצל הוקמו שערי כבוד מעוטרים בדמויות הלוויים נושאים ביכורים. על עמודי החשמל והטלפון הונפו דגלים ובהם סמל חג הביכורים. תאורה מיוחדת סודרה ברחובות ובגן בנימין הוקם מגדלור גבוה. בטקס השתתפו להקות, תזמורות ומקהלות, אך הפעם ניצחו על הצד האומנותי דניה וצבי לוינ מנהלי הסטודיו הדרמטי בקיבוץ עין חרוד. דגם

לעיון נוסף

1. ח' אהרנבויך, הדר הכרמל, חיפה 1958.
2. בן יהודה, תנועת מורים למען ציון וגאולתה, ירושלים 1949.